

KAZIMIERZ PÓŁTORAK

Pedagogika pastoralna. Nowe inspiracje duszpasterskie

Według *<Katechizmu Kościoła katolickiego>* cała historia zbawienia nie jest niczym innym, jak historią drogi i środków, przez które prawdziwy i jedyny Bóg prowadzi ludzi do jedności z Sobą (KKK 234). Działanie Boga objawia się zarówno przez wydarzenia, jak i przez słowa, które są ściśle ze sobą powiązane. Słowo Boże jest ukryte w wydarzeniach, a więc w historii osób, wspólnot, w historii całego ludu Bożego. Wydarzenia stają się swego rodzaju *sejmem*, ciałem tajemnicy zbawienia, słowa natomiast tworzą klucz interpretacyjny odsłaniający i odszyfrowujący sens ukryty w historii, w obserwowanych wydarzeniach. Jest to prawda zawarta w dziejach ukazanych przez oba Testamenty: od *Bóg powiedział i stało się tak* (Rdz 1, 9), do *Słowo stało się Ciałem* (J 1, 14); od historii ziemskiej Boga-Człowieka, Jezusa Chrystusa, do planu ukrytego w zamyśle Boga Ojca. Można mówić o wielkiej pedagogice Bożej w relacji Boga do swojego ludu. Obecność Boga Trójjedynego w historii świata i człowieka może zostać opisana językiem pedagogiki. Chrystus oraz Duch Święty są wielkimi *interpretatorami i pedagogami* wprowadzającymi w tajemniczą relację człowieka z Bogiem, która jest zarówno historią całej ludzkości, jak i historią-dziejami poszczególnych osób i dusz ludzkich. Pedagogiczny wymiar wzrostu Kościoła opiera się na swego rodzaju archetypie pedagogiki boskiej.

W historię Bożego działania, w szeroko rozumianą historię zbawienia, wpisane jest również życie i działanie Kościoła, wysiłek jego nauczania, liturgii i posługi pastoralnej. Działania te są różnymi wymiarami urzeczywistniania się Kościoła. Tajemnica działania Boga realizuje się właśnie w życiu i działaniu Kościoła, który w każdym czasie pełni misję pośrednika w jednoczeniu człowieka z Bogiem. Szybkie i głębokie przemiany we współczesnym świecie domagają się poszukiwania adekwatnych dróg owego pośrednictwa. Zarówno teoretycy jak i praktycy ukazują potrzebę duszpasterstwa odpowiadającego wyzwaniom współczesności¹.

¹ Realizacja duszpasterstwa jest (...) uwarunkowana takimi czynnikami, jak miejsce i czas. Nie ma więc duszpasterstwa uniwersalnego w całym Kościele i na wszystkie czasy, ale duszpasterstwo przystosowane do określonych warunków miejsca i czasu. Dlatego w każdej epoce duszpasterstwo ma wiele problemów i otwartych pytań. Związane są one z realizacją praktycznej działalności Kościoła w określonych warunkach geograficznych i historycznych. Zob. R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1997, s. 9.

Przemiany religijności współczesnych społeczeństw obserwowane są na wielu płaszczyznach. W złożonej sytuacji społeczno-religijnej poszerza się spektrum wymagań wobec Kościoła w Polsce i jego duszpasterstwa. Intensywny charakter przemian społeczno-religijnych stał się przedmiotem analiz II Polskiego Synodu Plenarnego. Szybkie przemiany społeczne doprowadziły do pluralizmu społeczno-kulturowego we współczesnym społeczeństwie. Światowe procesy racjonalizacji, prywatyzacji i sekularyzacji wycisnęły swoje piętno na obliczu Kościoła. W specyficznej sytuacji Polski duży wpływ na obecny stan religijności wywarł związek Kościoła z Narodem oraz charakter masowy katolicyzmu polskiego. Dostrzec należy niski stopień podmiotowego zaangażowania osób świeckich w życie Kościoła, powierzchowność i zubożenie katolików. Obserwuje się fascynację *społeczeństwem konsumpcyjnym*, tendencje do indywidualistycznej, materialistycznej i hedonistycznej interpretacji egzystencji ludzkiej. W dziedzinie moralności coraz powszechniejsze stają się postawy selektywnej akceptacji zasad zarówno etyki rodziny, jak i zasad życia społecznego. Niski jest również poziom świadomości eklezjalnej katolików w Polsce². Według Jana Pawła II: *Przez długi czas widziano w Kościele bardziej wymiar instytucjonalny, hierarchiczny, a nieco zapomniano podstawowy wymiar łaski, charyzmatyczny, jaki posiada Lud Boży*³.

Krytyczna ocena aktualnej działalności Kościoła i stanu przygotowania pasterzy, zarówno duchownych jak i świeckich, wskazują na potrzebę odnowy życia Kościoła. Największymi błędami obecnego duszpasterstwa są jeszcze powszechnie występujący tradycjonalizm, klerykalizm, spirytualizm, integryzm, intelektualizm, rytualizm, przerost kultu, narcyzm, ekskluzywizm małych wspólnot, bałagan i nieporządek w działaniu⁴. Duszpasterstwo jest tymczasem niczym innym jak samym życiem Kościoła, jest doświadczeniem życia łaski w Kościele, uczestnictwem w życiu i działaniu Kościoła. Powinno być ono logiczne, harmonijne i spójne w osiągnięciu zamierzonych celów. Takie działanie ma cechy interakcji między różnymi podmiotami Kościoła i świata.

Istotne znaczenie dla poprawnego funkcjonowania duszpasterstwa ma formacja duszpasterzy. Współczesny duszpasterz powinien dysponować specyficznym przygotowaniem praktycznym, powinien umieć nie tylko nauczać, ale również rozeznawać, wyjaśniać i przewodzić. Powinien więc być wychowawcą, mistrzem i pośrednikiem prowadzącym do wzrostu duchowego, integrującym i doskonalącym odniesienia międzyludzkie, powinien rozumieć problemy środowiska i kultury, odznaczać się wyczu-

² Uchwały II Polskiego Synodu Plenarnego (1991—1999) nr 24—30, w: *II Polski Synod Plenarny (1991—1999)*, Poznań 2001 nr 24—30.

³ Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1994, s. 134.

⁴ A. Fallico, *Pedagogia pastorale. Questa sconosciuta. Itinerario di formazione per operatori pastorali presbiteri, religiosi e laici*, Catania 2000, s. 31—33; Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym...*, dz. cyt.; J. Mariański, *Kościół katolicki w społeczeństwie obywatelskim*, Lublin 1998, s. 145nn; H. Juros, *Nowe zadania Kościoła w Polsce*, „Przegląd Powszechny” 1993 nr 1, s. 13—29; W. Kasper, *Kościół wobec wyzwań postmodernizmu*, „Przegląd Powszechny” 1998 nr 12, s. 278—286; J. Mariański, *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością. Studium socjologiczne*, Kraków 1997, s. 252—268; G. Amari, E. Bosetti, M. Dou, L. Chiarinelli, V. Grolla, *Nuove strategie pastorali. Per la Chiesa degli anni novanta*, Milano 1989, s. 60nn.

ciem i wszechstronnością w relacjach ze współczesnym człowiekiem uwikłanym w problemy świata. Potrzebny jest Kościołowi współczesnemu nie teolog intelektualista, nie erudyta czy specjalista, ale wrażliwy pasterz.

Ukazaniem odpowiadającego potrzebom sposobu zarówno poprawnej działalności zbawczej Kościoła, jak i formacji jego duszpasterzy, zajmuje się dyscyplina naukowa będąca w stanie wykorzystać zdobycze wiedzy humanistycznej, pedagogicznej i pastoralnej, którą jest pedagogika pastoralna⁵.

I. Ranga wychowania i formacji

Pedagogika jest to naukowa refleksja nad wychowaniem, jest teorią wychowania w odróżnieniu od edukacji jako praktyki wychowania, praktycznej realizacji pedagogiki. Określa ona zasady, cel i metodologię konkretnych działań wychowawczych odpowiednich do natury człowieka żyjącego w konkretnym czasie i środowisku⁶. Współczesna pedagogika zakłada ściśle powiązanie teorii z praktyką w kształtowaniu człowieka oraz różnych grup ludzkich. W osiąganiu efektów wychowawczych kładzie akcent na współdziałanie dwóch istotnych podmiotów procesu pedagogicznego: wychowawcy oraz wychowanka. Od ich aktywności i dynamizmu zależą efekty wychowania, które rozumiane jest jako integralna formacja całego człowieka⁷. Współcześni teoretycy wychowania, tacy jak J. Dewey, E. Claparède, K. Lewin, akcentują elementy aktywności i dynamizmu wychowanków, koncentrując praktykę wychowania wokół autoedukacji. Skuteczność procesu wychowawczego leży po stronie wychowanka wspieranego i inspirowanego w działaniach przez asystującego wychowawcę⁸. Istota wychowania leży w dynamizmie *stawania się*: ma wymiar przemiany, metamorfozy, transformacji, co wczesne chrześcijaństwo określało jako *metanoia*⁹.

Chrześcijańskie rozumienie pedagogiki wypływa z samej jego istoty: kochający Bóg udziela siebie w Jezusie Chrystusie. Przyjęcie Boga — Miłość dokonuje się dzięki spotkaniu ze Słowem — Osobą — Mesjaszem — Chrystusem oraz dzięki akceptacji wszystkich konsekwencji tego spotkania. Powoduje to całkowite przewartościowanie zachowań człowieka, staje się on *nowym, przemienionym i prowadzonym przez Chrystusa uczniem*. Nie dokonuje się to jednak automatycznie. Spotkanie z Chrystusem pobudza i ukierunkowuje stały proces formacji i wychowania człowieka. Dzięki

⁵ Obszerne opracowanie na temat pedagogiki pastoralnej proponuje A. Fallico w książce: *Pedagogia pastorale...*, dz. cyt., ss. 568.

⁶ S. Kunowski, *Pojęcie pedagogiki jako nauki. Budowa pedagogiki i jej miejsce w systemie nauk*, w: *Wprowadzenie do pedagogiki ogólnej. Zagadnienia wybrane*, red. J. Kostkiewicz, Stalowa Wola 1993, s. 12n; U. Barbano, słowo *Pedagogika*, w: *Enciclopedia italiana della pedagogia e della scuola*, Roma 1970, t. IV, s. 419.

⁷ B. Suchodolski, *Pedagogika. Podręcznik dla kandydatów na nauczycieli*, Warszawa 1970, s. 112.

⁸ Zob. A. Fallico, *Pedagogia pastorale...*, dz. cyt., s. 55; Por. J. Tarnowski, *Dialog z młodymi*, „Communio” 1983, nr 3, s. 82n; J. Kostkiewicz, *Wartości współczesnej edukacji w Polsce. Próba diagnozy*, w: *Wprowadzenie do pedagogiki...*, dz. cyt., s. 211.

⁹ Termin grecki, *metanoia* jest użyty w Nowym Testamencie (zob. Mt 3,2; 3, 8; Dz 13, 24; 19, 4) i oznacza przemianę dzięki pokucie, nawrócenie, zwrot i przemianę życia.

interakcji z Bogiem w Jezusie Chrystusie, chrześcijanin stara się postępować według etyki ewangelicznej żywo kształtowanej w jego wnętrzu. Jest to jego osobisty i wspólnotowy sposób osiągnięcia trwałego dobra i szczęścia. Dla chrześcijanina dobrem jest wola Boża przyjmowana i akceptowana przez jego ludzką wolę. Etyką kierującą konkretnymi czynami jest etyka Miłości Trójitarnej wylanej na człowieka, objawiająca się w relacjach z innymi ludźmi w konkretnych sytuacjach życia¹⁰.

Realizacja chrześcijańskiego procesu pedagogicznego przebiega na kilku płaszczyznach. Składają się nań: znajomość przesłania ewangelicznego (aspekt doktrynalny); jasna i zaakceptowana wizja procesu przemiany zaproponowanej przez Chrystusa (aspekt katechetyczny); wsparcie sakramentów (aspekt sakramentalny); zachowania wypływające z zasad ewangelicznych (aspekt etyczny); praktyka życzliwości, miłości i solidarności z drugim człowiekiem, zwłaszcza ubogim i potrzebującym (aspekt charytatywny, służebny, społeczny). Nowość wychowania w stylu chrześcijańskim leży w tym, że wierzący przyjmuje świadomie zaproszenie do upodobania się do wzoru, jakim jest Jezus Chrystus oraz pomoc łaski na drodze jego odwzorowywania.

Ewangelia oraz Kościół nie proponują żadnej konkretnej doktryny pedagogicznej, ale zachęcają do pogłębienia oraz interpretacji zadania wychowania w świetle przesłania ewangelicznego. Ofiarują wychowawcom i szkołom wychowawczym nowy sposób realizacji procesu wychowawczego człowieka i społeczności wszystkich czasów i kultur. Ewangelia jawi się nie jako podręcznik pedagogiki, ale jako źródło określenia celów i fundamentalnych zasad wychowawczych, a zwłaszcza jako jasne

¹⁰ Historia katolickiej myśli pedagogicznej związana jest często z życiem i dziełami świętych i błogosławionych, założycielami wspólnot zakonnych, szkół, ochroniek, instytutów, uniwersytetów czy ruchów religijnych (Św. Benedykt, Karol Boromeusz, Filip Nereusz, Franciszek Salcezy, Don Bosco). Filarami katolickiej myśli pedagogicznej są greccy i łacińscy ojcowie Kościoła, sprzyjały jej szkoły monastyczne, prezbiterialne, parafialne i uniwersytety katolickie oraz liczne zakony (Urszulanki, Barnabici, Jezuici, Oratorianie, Szkoły Pobożne Józefa Kalasancjusza, Bracia Nauki Chrześcijańskiej, Zmartwychwstańcy, Michalicy). Wiek XIX i XX jest okresem stopniowego kształtowania się katolickiej myśli pedagogicznej w formie pedagogiki chrześcijańskiej. Zasadniczo w jej rozwoju wyodrębnić można dwa nurty: chrześcijańską pedagogikę filozoficzną (O. Willmann, D. J. Mercier, F. de Hovre, J. H. Newman) i związaną z psychologią pedagogikę religijno-moralną (S. Gillet). Na początku XX wieku pojawiają się zwolennicy pedagogiki teologicznej, którzy uważają ją za część katechetyki, bądź teologii dogmatycznej (R. Peil, M. Goison, A. Decoen, L. Bopp), czy teologii moralnej (J. Maritain, J. Woroniecki). Dzięki J. Göttlerowi refleksja nad wychowaniem chrześcijańskim przybiera kształt pedagogiki religijnej zwanej przez O. Willmanna chrześcijańską wiedzą o wychowaniu. Do rozwoju katolickiej myśli pedagogicznej przyczyniły się znacznie dokumenty Kościoła i nauczanie papieży podejmujące problemy dotyczące wychowania (*Divini illius Magistri*). W latach dwudziestych XX wieku na gruncie teologii dialektycznej K. Barth'a pojawia się opozycja między wiarą a wychowaniem, teologią a pedagogiką (O. Hammelspeck). W latach czterdziestych i pięćdziesiątych rozwija się pedagogika chrześcijańska zdominowana teologią rzeczywistości ziemskich G. Thilsa (E. A. Fizatrack, C. Leoncio de Silva, G. Corallo, G. Groppo). Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych na gruncie chrześcijańskiej myśli pedagogicznej uwidacznia się *rinnovamento* Jana XXIII i Pawła VI. Usankcjonowaniem owej odnowy jest Sobór Watykański II, który zajął się zagadnieniem wychowania poświęcając mu cały dokument (*Gravissimum educationis*). Wychowanie chrześcijańskie nie jest traktowane jako oddzielny fenomen, lecz jako odrodzenie mające

źródło modelu nowego człowieka do osiągnięcia w procesie wychowawczym. W jej świetle dążenie do harmonijnego wzrostu człowieka oraz jego integralnego zbawienia otrzymują blask, ukierunkowanie, siłę oraz życiodajną nowość. Chrześcijańska propozycja wychowania osób i społeczności w swoich celach zbliża się do zadań stawianych duszpasterstwu Kościoła. W ten sposób pedagogika staje się sprzymierzeńcem teologii pastoralnej.

II. Nowe wyzwania wobec Kościoła

Współczesny pluralizm domaga się intensywniejszej refleksji Kościoła nad samym sobą oraz nad jego duszpasterstwem. Powszechnie odczuwana potrzeba odnowy eklezjalnej zawiera się w pojęciu nowej ewangelizacji, o której mówi wielu teoretyków i praktyków katolickich¹¹. W ostatnich latach pojawiło się wiele konkretnych propozycji działań z zakresu nowej ewangelizacji. Dotyczą jednak one nie całości, ale poszczególnych wycinków życia Kościoła. Proponuje się docenienie struktur wspólnotowych w Kościele, intensyfikację form i zakresu formacji dorosłych katolików, odnowę struktury parafii¹². Trudniejsze jest natomiast ukazanie uniwersalnej zasady, w oparciu o którą możliwa jest odnowa Kościoła i jego duszpasterstwa rozumianego całościowo.

Sobór Watykański II, zwany słusznie duszpasterskim, dokonał zdecydowanego poszerzenia aktywności Kościoła ku środowisku jego życia i działania — ku światu

swój wymiar eklezjalny, liturgiczny, ekumeniczny, moralny i społeczny z relacją do świata. Te zmiany mentalności dokumentują dzieła posoborowych katolickich pedagogów i myślicieli chrześcijańskich. Kontynuacją takiego stanowiska jest nauczanie Jana Pawła II i Kongregacji Wychowania. Zob. A. Rynio, *Katolicka myśl pedagogiczna. Próba syntezy*, w: *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, red. A. Rynio, Stalowa Wola 1999, s. 411—415; Por. A. Fallico, *Pedagogia pastorałe...*, dz. cyt., s. 115—119.

¹¹ Posynodalna Adhortacja Apostolska, *Christifideles Laici*, Ojca Świętego Jana Pawła II o powołaniu i misji świeckich w Kościele i świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II (wyd. pol.), Wrocław 1989, nr 34; *Abyśmy byli świadkami Chrystusa, który nas wyzwolił*. Deklaracja końcowa Specjalnego Zgromadzenia Synodu Biskupów poświęconego Europie (28.XI — 14.XII.1991, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.) 1(1992), s. 48; J. Ratzinger, *Wystąpienie na Nadzwyczajnym Synodzie Biskupów poświęconym ewangelizacji Europy, listopad 1991*, „Currenda” 3(1993), s. 443n; R. Cantalamessa, *Wysłuchani w Ducha Świętego*, Kraków 1994, s. 119; K. Pawlina, *Nowa ewangelizacja i jej realizacja w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 1995, s. 43; A. Michalik, *Duszpasterz wczoraj, dziś i jutro*, część II. *Wybrane zagadnienia duszpasterskie*, Tarnów 1997, s. 80nn;

¹² Jan Paweł II, *Kościół wspólnotą ewangelizującą. Przemówienie do I grupy biskupów polskich przybyłych z wizytą <ad limina apostolorum> (12.I.1993)*, „L'Osservatore Romano” (wyd. pol.), 2(1993), s. 17; C. Lubich, *Im Mittelpunkt der Mensch. Merkmale christlicher Liebe*, München 1980, s. 20; L. Giussani, *Un avvenimento di vita cioè una storia. Itinerario di quindici anni concepiti e vissuti*, Roma 1993, s. 80n; P. J. Cordes, *Znaki nadziei. Ruchy i nowe rzeczywistości w życiu Kościoła w wigiliję Jubileuszu. Wprowadzenie Jana Pawła II*, Częstochowa 1998, s. 173n; R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie...*, dz. cyt., s. 57nn; Zagadnieniu nowej ewangelizacji w życiu Kościoła w Polsce poświęcony jest cały tom *Programu Duszpasterskiego na rok 2000/2001: Komisja Duszpasterska Episkopatu Polski, Nowa ewangelizacja u progu Trzeciego Tysiąclecia. Program duszpasterski na rok 2000/2001*, Katowice 2000, ss. 433.

i człowiekowi¹³. Przejawia się to w docenieniu wymiaru wychowawczego w życiu człowieka, a w konsekwencji jego obecności w społeczeństwie i w świecie. W dokumentach soborowych dostrzec można wzajemne uzupełnianie się, niemal komplementarność chrześcijańskiego zbawienia oraz wychowania człowieka¹⁴. Zbawienie i formacja człowieczeństwa, doskonalenie się ku pełni bycia człowiekiem, stają się analogicznymi celami wspólnoty Kościoła. Droga ewangelicznego zbawienia, według Soboru, domaga się autentycznego wychowania człowieka, ponieważ Ewangelia jest ze swej natury sposobem integralnego doskonalenia człowieka i społeczeństwa. *Dobra Nowina Chrystusa odnawia ustawicznie życie i kulturę człowieka (...). Nieustannie oczyszcza i podnosi obyczaje ludów (...). W ten sposób Kościół wypełniając własne zadanie, tym samym pobudza i nakłania do kultury życia osobistego i społecznego i działalnością swoją, także liturgiczną, wychowuje człowieka do wewnętrznej wolności (...). Z powyższych motywów Kościół przypomina wszystkim, że kulturę odnosić należy do pełnej doskonałości osoby ludzkiej* (KDK 58—59).

W świetle założeń i wymagań soborowych można sformułować kierunki działań niezbędnych w urzeczywistnianiu duszpasterstwa we współczesnym Kościele:

1. Osoba ludzka powinna być w centrum działań formacyjnych, w programowaniu wszelkich działań duszpasterskich duchowych i przyrodzonych, w wymiarze teologicznym i antropologicznym, w odniesieniu do pojedynczej osoby jak i społeczności ludzkich (por. DWCH 1; KDK 26; 41; 58).

2. Niezbywalne prawo każdego człowieka i każdej społeczności do formacji integralnej na mocy przyrodzonej godności osoby ludzkiej (por. DWCH 1).

3. Wymaganie ścisłej współpracy Kościoła i świata przez nieustanny dialog w celu wychowania i promocji każdego istnienia ludzkiego, zwłaszcza człowieka błądzącego lub zagrożonego (por. KDK 40).

4. We wszystkich działaniach dostrzegać należy wychowanie integralne, poczynając od zasad współżycia międzyludzkiego i zachowań w społeczeństwie. Wychowanie jest zadaniem zasadniczym i nieodwołalną powinnością wspólnoty kościelnej (por. DWCH 3).

5. W działaniach wychowawczych Kościoła nie może pomijać cennych osiągnięć różnych nauk humanistycznych: pedagogiki, dydaktyki, psychologii, socjologii. Współpraca teologii z tymi naukami jest niezbędna dla wcielania się Kościoła w aktualny kontekst życia człowieka, dla kształtowania umiejętności wychowawczych współczesnych duszpasterzy duchownych i świeckich (por. DWCH 1; KDK 5; 57; 62; DFK 1).

¹³ S. Swieżawski, *Vaticanium II a problemy kultury współczesnej*, w: *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja doświadczenia — perspektywy*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987, s. 61nn; A. L. Szafranski, *Kairologia. Zarys nauki o Kościele w świecie współczesnym*, Lublin 1990, s. 141, 143, 208nn; M. Marczewski, *Posługa zbawcza Kościoła w ujęciu ks. Franciszka Blachnickiego*, Lublin 2000, s. 162nn.

¹⁴ Zagadnienie zbawienia człowieka w myśl Soboru Watykańskiego II osadzone jest w kulturze człowieka rozumianej jako *wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała, (...) czyni bardziej ludzkim życie w rodzinie, jak i w całej społeczności (...), co służy postępowi wielu, a nawet całej ludzkości* (KDK 53; por. KDK 44, 57, 58, 61, 62; KK 17, 36; DWCH 1; 7; 8; DM 12, 16, 22, 34, 57).

6. Niezbędna jest współpraca wszystkich chrześcijan w integrowaniu działań ewangelizacyjnych oraz edukacyjnych na każdym polu życia społecznego, przy jednoczesnej współpracy z różnymi wymiarami kultury współczesnego człowieka.

7. Zadaniem formatorów i ludzi nauki jest popieranie współpracy teologii z różnymi prądami kulturowymi współczesności (por. KDK 62).

8. Rozwijać należy komunikację i dialog między ludźmi w celu wspierania harmonijnej współpracy dla doskonalenia się osobowości człowieka i jego wzrostu kulturowego.

Wyływający z powyższych założeń klucz odnowy życia i działania Kościoła proponuje względnie nowa dyscyplina wiedzy — pedagogika pastoralna. Według tej koncepcji zagadnienie wychowania, rozumianego jako integralna formacja, należy postawić w centrum odnowy rozumienia Kościoła i jego duszpasterstwa. Aby Kościół mógł realizować swoją misję duszpasterską osadzoną we wspólnocie, nie wystarczy znajomość jedynie zasad teologicznych. Konieczne jest, aby był on wychowawcą na wszystkich płaszczyznach swojego życia i działania. Zespoleń postawy nauczycielskiej i formacyjnej wspólnoty Kościoła powinno być obecne w każdym jego wymiarze: w strukturach i działaniu, zarówno w historii jak i wszystkich drogach świata i człowieka. Potrzebny jest *rozrusznik* edukacyjny — jako sposób refleksji i jako metoda działania — zastosowany w formacji pastoralnej wspólnoty Kościoła i jego duszpasterzy. Duszpasterzem człowiek się nie rodzi, ale staje się nim powoli. Podobnie duszpasterstwa się nie wymyśla, lecz dochodzi się do niego w powolnym trudzie. Aby posiadać umiejętność konkretnych działań duszpasterskich konieczne jest odbycie solidnej szkoły: potrzebne są programy, procesy formacyjne, etapy działania, metody, ćwiczenia, próby i doświadczenia, precyzyjne cele. Zajmuje się tym w sensie ścisłym pedagogika pastoralna.

III. Pedagogika pastoralna a duszpasterstwo

Osiągnięcie celów wyznaczonych przez współczesną teologię pastoralną domaga się od duszpasterstwa sposobów działania odpowiadających wrażliwości i oczekiwaniom człowieka. Powinny być to działania właściwe dla aktualnych kontekstów kulturowych, uwzględniające sposoby myślenia i wartościowania ludzi (DM 16, 21, 22)¹⁵. Niezbędne jest otwarcie się duszpasterstwa na dyscypliny humanistyczne i ich osiągnięcia. Tak szeroki zakres przedmiotu dociekań jest możliwy do ogarnięcia przez dyscyplinę, którą można określić mianem *pedagogiki pastoralnej*. Rodzi się ona dzięki

¹⁵ We współczesnym duszpasterstwie niezbędna jest odpowiedź Kościoła na pytania nurtujące człowieka żyjącego w społeczeństwie pluralistycznym. Zob. R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie...*, dz. cyt., s. 27—66; tenże: *Wyzwania duszpasterskie okresu przejścia od totalitaryzmu do demokracji*, „Roczniki Teologiczne” 6(1997) t. XLIV, s. 95—104; A. Nossol, *Przemiany 1989 roku jako nowe wyzwanie*, w: *Jan Paweł II. Centesimus annus. Tekst i komentarze*, red. F. Kampka, C. Ritter, s. 94nn; J. Mariański, *Kościół katolicki w społeczeństwie obywatelskim*, Lublin 1998, s. 35nn; J. Gowin, *Zadania Kościoła w czasach wolności*, w: *Komisja Duszpasterstwa Episkopatu Polski, Nowa ewangelizacja...*, dz. cyt., s. 68—98.

współbrzmieniu w dociekaniach naukowych elementów wychowania szeroko rozumianej pedagogiki oraz elementów teologii pastoralnej.

Jeżeli przedmiotem teologii jest istota i działanie Boga pragnącego całościowego zbawienia człowieka, to przedmiotem jej analizy jest wszystko, co ludzkie, zwłaszcza to, co pozwala wprowadzić każdą osobę w obszar oddziaływania zbawiającego Boga. W zakres analizy teologii wchodzi więc również zagadnienia dotyczące natury człowieka, jego historii, języka, zachowań i postępowania. Są to obszary związane z kształtowaniem i edukacją człowieka w kontekście życia jego wspólnoty kościelnej. W tych obszarach konieczne jest wzajemne wspieranie się różnych dyscyplin, w tym również pedagogiki i teologii pastoralnej, których relację można nazwać interakcją, wzajemnym oddziaływaniem na siebie.

Teologia pastoralna, jako refleksja nad praktyką Kościoła, w celu wypracowania programów i imperatywów działania dla realizacji jego zbawczej misji, dokonuje również analizy konkretnej sytuacji Kościoła, w której przychodzi mu działać¹⁶. Konstruuje również modele teologiczne, przedstawia programy działania i konkretne imperatywy dla poszczególnych podmiotów duszpasterstwa¹⁷. Zadaniem zaś pedagogiki pastoralnej jest: posiadając sobie właściwą wizję człowieka w konkretnych kontekstach kulturowych i społecznych, ukazywać wspólnocie Kościoła sposoby i metody realizacji jego zbawczej misji. Takie współdziałanie ukazuje związki Objawienia i kultury: Objawienie wspomaga kulturę, które są pochodnymi rozumu, a kultury wspierają teologię, córkę Objawienia. Obydwie rzeczywistości natomiast — Objawienie i kultura — prowadzą do wszechstronnego wzrostu i doskonalenia się człowieka, w świetle wiary i rozumu¹⁸. Kultura, w której człowiek żyje, którą się karmi, w której siebie wyraża, jest w każdej wspólnocie kościelnej środowiskiem konstruktywnego oddziaływania światła teologii oraz procesów wychowawczych¹⁹.

Teologia pastoralna i *pedagogika pastoralna* potrzebują siebie nawzajem, są dla siebie uzupełnieniem i wsparciem, mają podobną misję do spełnienia. Mimo, że wychodzą z odmiennych punktów widzenia, mają jednakowy cel: całościowe i integralne zbawienie człowieka. Chociaż teologia pastoralna skupia się na polu wychowania duchowego, a pedagogika pastoralna bardziej na polu wychowania kościelnego, ich cel jest ten sam: zbawienie człowieka.

Pedagogika pastoralna, analogicznie do psychologii pastoralnej czy socjologii religii, nie może być sprowadzana jedynie do prostego wykorzystania i instrumentalnego zastosowania osiągnięć pedagogiki. Pedagogika pastoralna powinna być dzie-

¹⁶ H. Godin, Y. Daniel, *La France, pays de mission?*, Paris 1945, s. 105nn; F. X. Arnold, F. Klostermann, K. Rahner, V. Schuster, L. M. Weber, *Handbuch der Pastoraltheologie. Theologie der Kirche in ihrer Gegenwart*, Freiburg 1964—1969, vol. I, s. 95—102; F. Klostermann, *Pastoraltheologie heute. Versuch eines Aufrisses der Pastoraltheologie*, in: *Dienst an der Lehre. Studien zur heutigen Philosophie und Theologie*, Wien 1965, s. 58; C. Floristan Samanes, M. Useros Carretero, *Teologia della azione pastorale*, Roma 1979, s. 63.

¹⁷ R. Zerfass, *Praktische Theologie*, München-Mainz 1976, s. 92; G. Ccriani, *La pastorale come scienza e l'esperienza umana oggi*, „Studi Pastoralni” 5(1972), s. 28n;

¹⁸ *Fides et ratio*, prolog.

¹⁹ J. w. nr 71.

dziną wiedzy w nurcie innych dyscyplin teologicznych: posiada swój własny przedmiot, własny cel i własną metodę. Jako dyscyplina wiedzy analizuje dogłębnie życie bosko-ludzkiego organizmu wspólnoty Kościoła z punktu widzenia formacji i wychowania osób i środowisk ludzkich, aby stawali się jako ochrzczeni czynnymi nosicielami charyzmatów i służb w Kościele, a przez to prawdziwymi duszpasterzami.

Pedagogika pastoralna jako konkretna dyscyplina naukowa zajmuje się tą dziedziną rzeczywistości, w której istnieje konieczność współpracy i interakcji między tym, co ludzkie, a tym, co boskie, konkretnym obszarem edukacyjno-formacyjnym życia Kościoła. Jawi się jako dyscyplina, która w sposób naukowy odkrywa sposoby zachowań wspólnoty kościelnej, a więc również chrześcijan, w bezpośrednim zderzeniu ze światem, z człowiekiem i konkretną historią. W konsekwencji analizuje ona relacje i pogłębia znajomość procesów zmian prowokowanych przez spotkanie Kościoła ze światem, w celu ukazania płaszczyzn ich współpracy, dróg i sposobów zgodnego rozwoju: Kościoła i świata, Ewangelii i życia. Pozwala na wierność Bogu i wierność człowiekowi, komplementarność życia sakramentalnego i służby społeczno-politycznej, wiary i zaangażowania w środowisku życia człowieka.

Pedagogika pastoralna proponuje sposoby zachowań wspólnot kościelnych i poszczególnych chrześcijan, wyznacza kryteria i metody wychowawcze umożliwiające współdziałanie oraz rozwój Kościoła i świata. Innymi słowy dyscyplina ta wyznacza kierunki, sposoby i drogi przejścia od zasad zaproponowanych przez teologię, zwłaszcza teologiczną refleksję nad praktyką (teologia pastoralna) do zasad i metod wychowawczych rozumianych jako formacja, praktyka pastoralna. Spełnia rolę pomostu między poznaniem teologicznym, refleksją pastoralną, a konkretem wychowawczym, życiem Kościoła w świecie. W ten sposób *pedagogika pastoralna* wychowuje duchownych i świeckich do roli pasterzy oraz do skutecznego zaangażowania w konkretnym duszpasterstwie Kościoła. Przyczynia się do ukazywania dróg i sposobów samourzeczywistniania się Kościoła, umożliwia skuteczny proces zbawczy współczesnego człowieka, żyjącego w konkretnym czasie i miejscu. Zbawienie powinno być integralne: tzn. *wszystkich* ludzi i *całego* człowieka, w konkretnym kontekście eklezjalnym i społecznym widzianym komplementarnie, całościowo. Zbawienie bowiem ogarnia wszystkie wymiary egzystencji ludzko-chrześcijańskiej.

Celem pedagogiki pastoralnej jest formacja eklezjalna chrześcijan i wspólnot kościelnych w taki sposób, aby zarówno duchowni jak świeccy, wszyscy stawali się podmiotem działań urzeczywistniających wzrost Kościoła zarówno w jego wymiarze wewnętrznym jak i w świecie. Jej zadaniem jest również ustalenie kryteriów realizacji funkcji wychowawczej Kościoła. Pedagogika pastoralna jawi się w takim ujęciu jako *szkoła formacji* prowadząca do zrozumienia, nabywania, praktykowania, doświadczenia oraz weryfikowania fundamentalnych zasad konkretnej działalności Kościoła, wyznaczonej do realizacji przez teologię pastoralną. Wszyscy odpowiedzialni za duszpasterstwo wcześniej niż umiejętności teologiczne, pastoralne i duchowe, powinni posiadać kompetencje pedagogiczne, umożliwiające wzrost ich człowieczeństwa oraz dojrzałości kulturalnej.

Do realizacji zamierzonych celów konieczna jest właściwa metoda, którą posiada pedagogika pastoralna zarówno jako dyscyplina teoretyczna, jak i praktyka. Brak

tej metody skazuje na niepowodzenie duszpasterzy przygotowanych duchowo i teologicznie, nie posiadających jednak sposobów skutecznej transmisji zdobytych wartości w działaniach duszpasterskich. Jasność zasad teologicznych, etycznych, czy asceetycznych, nie wystarcza do osiągnięcia oczekiwanych wyników formacji pastoralnej. Konieczny jest autentyczny projekt procesu pedagogicznego. Analogicznie do etapów metody teologii pastoralnej można mówić o czterech fazach metodologicznych²⁰ pedagogiki pastoralnej:

1. Faza pytań. Człowiek pytając ukazuje własną dyspozycyjność powierzenia najgłębszych pragnień temu, kto potrafi dać odpowiedź. Każdy najpełniej staje się człowiekiem wtedy, gdy stawia pytania, a gdy przestaje je stawiać — umiera. Tak jest w każdym obszarze życia, tym kulturalnym i tym socjalnym, etycznym, związanym ze współczesnością, pedagogicznym czy religijnym. Należy dać się prowokować budząc pytania na temat zadań duszpasterskich, szukając nowych rozwiązań i inspiracji. Poszukiwania należy rozpocząć od siebie samych, od swego świata wewnętrznego, od własnego powołania, własnej tożsamości ludzkiej i chrześcijańskiej. Punktem dojścia jest odniesienie do obowiązków i odpowiedzialności we wspólnocie kościelnej, w parafii, w pracy, w rodzinie, w środowisku życia.

2. Faza obserwacji. Stawiając pytania należy być dobrym obserwatorem, aby dojść do decyzji pozwalających na kontynuowanie podejmowanych działań edukacyjnych. Prawdziwa pedagogika pastoralna tworzy się dzięki *śluchowi* wrażliwemu na pytania współczesnego człowieka i dzięki *wzrokowi* przekraczającemu ograniczenia człowieka. Konieczna jest obserwacja i odczytywanie przesłania bożego w postawie modlitwy, skupienia i uległości. Niezbędna jest:

- a) Obserwacja życia Kościoła.
- b) Obserwacja potrzeb, oczekiwań, podpowiedzi i wyzwań Ducha Świętego działającego w harmonii ze współczesnością.
- c) Obserwacja i analizowanie środowiska, aby rozumieć historię, mieszkańców i kultury lokalne.
- d) Obserwacja i nasłuchiwanie wyzwań, oczekiwań i potrzeb człowieka.

3. Faza wypróbowania. Etap ten dotyczy dynamizmu i działania żywego organizmu Kościoła. Duszpasterskiego działania nauczyć się można jedynie w akcji, w konkretnym życiu Kościoła. W celu przeprowadzenia prawdziwej edukacji eklezjalnej materiał przygotowany dzięki pytaniom i wszechstronnej obserwacji musi zostać zweryfikowany w konkretnym działaniu. Należy wyznaczyć kilka rozwiązań, dokonać ich analizy, wybrać rozwiązanie optymalne i próbować etapami wdrażać je do życia, poszerzając pole działania, korzystając ze współpracy kompetentnych osób. Podjęte działania na bieżąco winny być oceniane, dyskutowane, poprawiane w gronie specjalistów. Wyniki działań mogą być konfrontowane z udziałem duszpasterzy-ekspertów, osobami doświadczonymi w danym rodzaju działalności, rozumiejącymi potrzeby konkretnych środowisk. W ten sposób dzięki pedagogice pastoralnej rodzi się wrażliwość duszpasterza na specyfikę środowiska, lokalnej kultury, powstaje świadomość wyjątkowości po-

²⁰ Zob. A. Fallico, *Pedagogia pastorale...*, dz. cyt., s. 241nn.

szczególnych przypadków. Na tym etapie przesłanie chrześcijańskie przybiera postać konkretnego stylu życia, nabiera cech aktualności dla danego środowiska i staje się doświadczeniem życiowym, świadectwem mającym charakter przesłania.

4. Faza rozpoznania i osądzenia. Jest analizą teologiczną dokonywaną w świetle słowa Bożego, w organicznej łączności ze wspólnotą Kościoła, operacją intelektualną i moralną, domagającą się wrażliwego sumienia, dojrzałości osobowej oraz wolności. Komponentami procesu osądzania są aktualia czasu i środowiska, ale i wierność Ewangelii; dane praktyczne i teologiczne; możliwości organizacyjne i zdanie się na łaskę. Należy uwzględnić wartości religijne, moralne i kulturalne, zarówno te zmieniające swoje usytuowanie w społeczeństwie, jak i nowe. Osądzania domaga się dotychczasowa praktyka Kościoła w celu wyodrębnienia form przestarzałych oraz tych, wymagających zmiany bądź podtrzymywania. Nie wolno pominąć nowych wyzwań, potrzeb i oczekiwań człowieka. Niezbędne jest dostrzeżenie przeszkód, wszystkiego, co związane jest z indyferentyzmem religijnym, sekularyzmem, strukturami grzechu, przemocą instytucjonalną, degradacją społeczną i moralną. Są to trudne do przezwyciężenia przeszkody, które wspólnota chrześcijańska powinna stale uwzględniać w wypełnianiu swojej misji ewangelizacyjnej we współczesnym społeczeństwie.

Wyodrębnione fazy metody pedagogiki pastoralnej dają duszpasterzom możliwość dokonywania poprawnej analizy rzeczywistości życia człowieka, pozwalają na stałe aktualizowanie form i sposobów działalności duszpasterskiej. Jest to droga osiągania kompetencji pedagogicznych duszpasterzy, bez czego nie może być mowy o ich działalności zmierzającej do integralnego zbawienia współczesnego człowieka.

Pedagogika pastoralna jest dyscypliną naukową, a jednocześnie sposobem działania duszpasterskiego. Cel pedagogiki pastoralnej jest dwójaki: poznanie i pogłębienie elementów pedagogicznych na polu duszpasterskim, a równocześnie wprowadzenie przyszłego duszpasterza w konkretną praktykę *sztuki wychowania*, zapewniającą wzrost jego kompetencji pedagogiczno-pastoralnych. Jest już najwyższa pora, aby mówić nie tylko o pedagogice chrześcijańskiej, czy o wymiarze duszpasterskim pedagogiki, ale o **wymiarze pedagogicznym duszpasterstwa**²¹. Istnieje pilna potrzeba tworzenia w środowiskach chrześcijańskich — w parafiach, seminariach duchownych, grupach i ruchach, instytucjach religijnych — autentycznych szkół wychowania, gdzie w sposób kompetentny będzie się dokonywała integralna formacja zarówno w wymiarze duszpasterskim, jak i w różnych specjalnościach. Duszpasterza nie można wychować w sposób przypadkowy, ale z zastosowaniem działań kompetentnych, długotrwałych, w oparciu o nauki humanistyczne, we współpracy pedagogiki, teologii, filozofii, socjologii i szeroko rozumianej kultury. Jest to zadanie pedagogiki pastoralnej.

Odnowiona eklezjologia ukazuje Kościół wewnątrz świata, wcielony w świat²². W teologii mówi się o samourzeczywistnianiu się Kościoła. Duszpasterstwo jest ni-

²¹ A. Fallico, *Pedagogia pastorale...*, dz. cyt., s. 17—21; 35—43; 337nn.

²² A. J. Skowronek, *Z Kościołem w trzecie tysiąclecie. Czego oczekują od Kościoła?*, Włocławek 1999, s. 186, 197; S. Bielecki, *Znaki czasu i ich rozpoznawanie*, w: *Teologia pastoralna*, t. 1, *Teologia pastoralna fundamentalna*, red. R. Kamiński, Lublin 2000, s. 333nn; M. Fiałkowski, *Zasady partycypacji Kościoła w rozwoju świata*, w: *Teologia pastoralna...*, dz. cyt., s. 258n; P. Delhaye, *Sobór a kultura*, w: *Nowy obraz Kościoła po Soborze Watykańskim II*, red. B. Lambert, Warszawa 1986, s. 105n.

czym innym jak działaniem zmierzającym do samourzeczywistnienia się Kościoła. Kościół jest wezwany nie do tego, aby być ponad światem, czy poza światem, ale wewnątrz świata, jako istotna komunია i konieczny pośrednik: jak zaczyn kształtujący ciasto na chleb (por. Mt 13,33). Życie i działanie Kościoła jest wcielaniem się w świat zbawczej strategii odkupienia.

Zasada wcielenia wyznacza działaniu praktycznemu Kościoła niezbywalne cele i zadania:

1. Podstawowym zadaniem duszpasterstwa jest przezwyciężyć dualizm między Kościołem a światem, między tym, co święte i świeckie, duchowe i materialne.

2. Należy ukazywać znaczenie wychowawcze całego duszpasterstwa wychodząc od dowartościowania wymiaru egzystencjalnego człowieka.

3. Niezbędne jest znalezienie równowagi psychologicznej pomiędzy triumfalizmem i załamaniem człowieka, wysiłkiem i jego ucieczką, (między doświadczeniem krzyża i zmartwychwstaniem).

4. Duszpasterstwo powinno gwarantować otwartość na dialog z człowiekiem, środowiskiem, codziennością w działaniu praktycznym Kościoła.

Współczesny Kościół nie może stracić kontaktu z rzeczywistością, rozmijać się ze światem. Wymaga to nowego stylu prezentowania problemu chrześcijańskiego zbawienia, które jest aktualnie zagadnieniem centralnym w teologii²³. Obecność w świecie rozmaitych *ateistycznych* humanizmów jest wyzwaniem dla wiary w chrześcijańskie zbawienie, przyniesione przez Chrystusa. Wiary tej nie będą wspierały żadne koncepcje prywatyzujące, dychotomiczne i czysto eschatologizujące²⁴. Promowanie tego typu idei byłoby zabójcze dla działalności praktycznej Kościoła, która byłaby postrzegana jako wyobcowana z kultury dążącej ze swej natury do wyzwolenia i promocji człowieka (KDK 60)²⁵.

Tak rozumianą pedagogikę pastoralną należy zaproponować współczesnemu duszpasterstwu jako klucz i zasadę działania. Wspólnota Kościoła, a więc wszyscy duszpasterze, którzy chcą wnieść wkład w całościową formację człowieka, grup społecznych, albo całej parafii, nie mogą działać nie licząc się z różnymi prądami i składnikami kultury środowiska, w którym żyje osoba wychowywana. Dlatego na polu formacji teologia nie może działać sama, nie może przywłaszczać sobie prawa dyktowania norm i wyznaczać kryteriów działania, bez ścisłej współpracy z innymi naukami.

²³ J. Królikowski, *Fides quaerens intellectum. Natura i metoda teologii*, Tarnów 2000, s. 35; G. Kraus, *Podręcznik teologii dogmatycznej, traktat IX, Nauka o łasce — zbawienie jako łaska*, red. W. Beinert, Kraków 1999, s. 222nn;

²⁴ Posynodalna Adhortacja Apostolska *Christifideles Laici...*, dz. cyt., nr 5; Ciekawą analizę procesu *poganizacji chrześcijaństwa* przedstawia w swojej książce ks. Michał Paradowski. Zob. M. Paradowski, *Kościół od wewnątrz zagrożony*, II wyd, Londyn 1984, s. 71—77; Por. P. Neuner, *Podręcznik teologii dogmatycznej, traktat VII, Eklezjologia — nauka o Kościele*, red. W. Beinert, s. 218—225.

²⁵ M. Midali, *Teologia pratica. Attuali modelli e percorsi contestuali di evangelizzazione. Terza edizione ristrutturata, aumentata e aggiornata*, v. 2, Roma 2000, s. 23—27; Ch. Dawson, *Zależność między religią a kulturą*, w: *Człowiek — wychowanie — kultura. Wybór tekstów*, red. F. Adamski, Kraków 1993, s. 192nn;

Dzisiaj nie do przyjęcia jest prezentowanie teologii jako *norma normans* w odniesieniu do pedagogiki ukazywanej jako *norma normata*²⁶.

Poprawne zastosowanie umiejętności wychowawczych w duszpasterstwie wymaga się specyficznego wysiłku teologii. Teologia powinna wykorzystać swoje doktryny i normy ascetyczno-mistyczne dla wypracowania jednej z wielu *doktryn wychowawczych*, które się materializują, każda w określonym *zastosowaniu życiowym* i są przesłanką i przedmiotem dociekań pedagogiki. Jest tu miejsce na dialog, który ściśle wiąże ze sobą obie nauki w środowisku egzystencjalnym życia codziennego: granice wyznaczają nadzieje i lęki współczesnego człowieka. Taki dialog wymaga wysiłku wielu ludzi i całego człowieka w całościowym rozumieniu jego powołania; jest transmisją prawdy, miłości, piękna i rozwoju; jest współpracą pełną wrażliwości, zaufania, spokojnej nadziei. Współdziałanie na polu pedagogiki pastoralnej jest obrazem dialogu Kościoła ze światem.

Po zaprezentowaniu rozwiązań koncepcyjnych pedagogiki pastoralnej można przejść do analizy zadań pedagogiki pastoralnej w różnych wymiarach praktyki Kościoła. Duszpasterstwo można podzielić na wiele zakresów²⁷ i każdy z nich poddać szczegółowej ocenie ukazując zagrożenia dotychczasowych rozwiązań oraz przedstawić propozycje odnowy. Odkrywając miłość Boga Ojca do ludzi, który w swoim Synu pojednał człowieka ze sobą i w Duchu Świętym daje ludziom przystęp do siebie, należy ukazać Kościół jako drogę do Ojca. Wszyscy wezwani przez Chrystusa, w jednym Duchu do świętości, duchowni, osoby konsekrowane i świeccy, zaproszeni są do urzeczywistniania Królestwa Bożego na ziemi, którego zaczynem jest Kościół (por. KDK 5).

Istnieje duża potrzeba ukazywania Kościoła zwróconego ku potrzebom i pragnieniom współczesnego człowieka. Kościół w służbie człowiekowi jest szansą spotkania ludzi wierzących i zagubionych w wierze na różnych drogach realizacji integralnego zbawienia świata i człowieka. Takie współdziałanie powinno ukazywać: 1) Odzicie głoszonych słów w czynach i codziennym życiu człowieka. 2) Koncepcję Kościoła jako obszar pracy wszystkich, nie tylko jako zarezerwowany dla wybranych. 3) Wspólnoty kościelne pełne otwartości i przyjaźni. 4) Obecność Kościoła wśród ludzi: w ich życiu, pracy, w domu, na ulicy, w świecie kultury i sztuki, w zabawie, w życiu codziennym. 5) Kościół zatroskany o potrzebujących pomocy, porzuconych i osamotnionych; studiujący stare i nowe źródła ubóstwa, umiejący stosować odpowiednie środki pomocy bezpośrednio lub za pośrednictwem instytucji. 6) Wspólnoty kościelne zdolne do tworzenia centrów dialogu i formacji, oratoriów, świetlic, domów formacji, w których możliwe jest spotkanie, dyskutowanie i współpraca wszystkich sił społecznych i środowisk danego terytorium, w celu podejmowania optymalnych działań na rzecz rozwoju człowieka we wszystkich jego wymiarach. 7) Parafie, grupy kościelne, ruchy religijne jako punkty odniesienia dla osób poszukujących żywego Kościoła, miejsca autentycznej modlitwy i dialogu, życzliwości, środowiska przyciągające autentyzmem życia.

²⁶ A. Fallico, *Pedagogia pastorale...*, dz. cyt., s. 214.

²⁷ A. Fallico, *Pedagogia pastorale...*, dz. cyt., s. 335.

Zasadniczy kierunek zmian w duszpasterstwie polega na otwartości Kościoła na świat i człowieka z intensywnymi działaniami formacyjnymi. W każdej dziedzinie duszpasterstwa należy powiązać orędzie ewangeliczne z życiem ludzi, z ich językiem, problemami, lękami i nadziejami. Należy zmniejszać dystans środowisk kościelnych wobec społeczności cywilnych. Potrzeba działań bardziej personalistycznych, pozytywnych, akcentujących osobę Jezusa Chrystusa bardziej niż doktrynę. Należy docenić rolę świadectwa w katechizacji i duszpasterstwie w powiązaniu z poważną współpracą z rodzinami, bez których bezużyteczna lub mało efektywna jest praca katechetów i innych duszpasterzy.

W działaniu Kościoła niezbędne jest przezwycięzenie błędów, które można nazwać: chrystomonizmem²⁸, hierarchologią i absolutyzowaniem eklezjocentryzmu²⁹. Potrzebne w tym celu jest proponowanie Kościoła jako służebnej wspólnoty osób w drodze. Metodą jest wychowanie w małych wspólnotach kościelnych żyjących w blokowiskach, na placach, w oratoriach i świetlicach. Niezbędne jest upodmiotowienie laikatu i umożliwienie owocowania charyzmatów poszczególnych wiernych, dzięki którym nastąpi odradzanie się chrześcijańskiego sposobu życia we wszystkich środowiskach. Doprowadzi to do wzajemnego przenikania się Ewangelii i kultury, a każdy z wierzących dostrzeże potrzebę i możliwości własnego doskonalenia się i wzrostu w świętości. Niezastąpione zadanie do spełnienia mają duszpasterze, duchowni i świeccy, którzy mogą osiągać dojrzałość również tylko w autentycznych środowiskach — szkołach chrześcijańskiej doskonałości. Tymi środowiskami powinny być centra edukacji i formacji, oratoria, seminaria duchowne, małe wspólnoty kościelne i wszelkiego rodzaju środowiska autentycznej modlitwy, studiów i formacji, w oparciu o rozważanie słowa Bożego i Eucharystię.

W ten sposób możliwe jest promowanie Kościoła jako świadka słowa mającego swe odbicie w życiu; jako miejsca otwartego dla wszystkich bez zawłaszczania go przez nielicznych tzw. wiernych; jako środowiska przyjaznego i rozumiejącego swego bliźniego; jako wspólnoty ludzi wrażliwych na potrzeby i biedy braci, umiejących stosować konkretne środki zaradcze; jako wspólnoty — parafie, stowarzyszenia, ruchy i grupy — będące niezbędnym punktem odniesienia dla osób zagubionych i niepewnych; środowiska oświecające mroki ludzkie, udzielające wsparcia i pomocy.

Współczesny człowiek ma pragnienie przynależności do Kościoła obecnego w środowisku jego życia, towarzyszącego jego losowi. Tylko taki Kościół jest w stanie tchnąć życie, być zacznem Ewangelii w człowieku współczesnej cywilizacji. Kierunki działań dla urzeczywistnienia takiego Kościoła może ukazać również pedagogika pastoralna, nowa dziedzina wiedzy, bliska człowiekowi, Kościołowi i światu. Studiowanie, promowanie i praktyczne zastosowanie inspiracji pedagogiki pastoralnej może stać się osnową nowej ewangelizacji, duszpasterstwa XXI wieku.

²⁸ W odróżnieniu od *chrystocentryzmu* chrystomonizm — skupienie się na *monos* — jedyności i ekskluzywizmie, z jednoczesnym marginalizowaniem roli Boga Ojca i Ducha Świętego.

²⁹ Por. Y. Congar, *Kościół jako Lud Boży*, „Concilium” 1—2:1965—1966, s. 17; tenże: *Kościół jako sakrament zbawienia*, Warszawa 1980, s. 35 nn; J. Zabłocki, *Kościół i świat współczesny. Wprowadzenie do soborowej konstytucji pastoralnej „Gaudium et spes”*, Warszawa 1986, s. 262—268.